

FONS I DOCUMENTS PER L'ESTUDI DE L'ARQUITECTURA I L'URBANISME CONSERVATS A L'ARXIU COMARCAL DEL MARESME

ALEXIS SERRANO. Director de l'Arxiu Comarcal del Maresme

ALÍCIA XICOTA. Arxivera

Resum

Aquesta comunicació vol donar notícia dels fons i documents municipals, notariais i registrals conservats a l'Arxiu Comarcal del Maresme (en endavant ACM) que poden ser una eina al servei de l'investigador en l'estudi de l'arquitectura i l'urbanisme. Concretament, s'analitzen els fons documentals conservats a l'ACM relacionats amb la matèria, i algunes de les sèries documentals dels fons municipals que es custodien a l'Arxiu Comarcal del Maresme; Alella, Cabrera de Mar, Caldes d'Estrac, Mataró, Òrrius, Santa Susanna, Sant Vicenç de Montalt i Teià, i que majorment abasten els segles XIX i XX.

Paraules clau: Urbanisme, Arquitectura, Arxius, Fons documentals, Documents, Maresme.

Introducció

Aquest text es vertebrava en quatre eixos, un primer relatiu al marc legal que en les darreres centúries ha establert els paràmetres per la construcció urbanística dels pobles i ciutats del país. Un segon apartat referent als fons documentals conservats a l'ACM que són útils en l'anàlisi de l'estudi de l'evolució urbana d'algunes poblacions de la comarca. Un tercer apartat que se centra en les possibilitats que en aquesta matèria ofereixen les sèries documentals dels fons municipals custodiats a l'ACM. I el darrer, enumera els altres fons i institucions que conserven documentació que complementa els fons conservats estrictament a l'Arxiu Comarcal.

Marc legislatiu

Fins ben entrat el segle XVIII, la construcció de cases, i per tant, la urbanització de carrers fou considerant un afer privat que atenyia només als propietaris del sòl, els quals promogueren la redacció de documents a tal efecte, com ara contractes de compra-venta, i/o establiments. A la darrerria de l'època moderna l'enfortiment de l'estat centralitzat i la influència de la burocràcia d'estil francès anaren desenvolupant un corpus jurídic que ampliava una a la volta les competències de l'administració local en relació a l'ordenació urbanística. Així les coses, la legislació està estretament relacionada amb l'urbanisme

municipal amb la realització d'obres públiques, de planificació i gestió urbanística. A continuació, un recull normatiu no exhaustiu:

- Instrucciones para intendentes de Felip V (1718) "Atenderéis también a que con ocasión de fabricar nuevas casas o haber de derribar alguna de las viejas, queden más anchas y derechas las calles y con la suficiente capacidad de mercados y plazuelas procurando también que se reedifiquen las casas viejas o que amenacen ruina, particularmente en las calles principales de las ciudades y villas en las cuales conviene también atender a la igualdad de las casas levantando las que fuesen muy bajas siempre que se pueda practicar,...."
- Reials cèdules de Ferran VI (13 d'octubre de 1749) i Carles III (5 de maig de 1788) ambdues cèdules tenien la voluntat de "prevenir a las justicias de las ciudades (...) el esmero en la limpieza, aseo, ornato, igualdad y empedrados de las calles y que no permitiesen desproporción ni desigualdad...", "atenderán a que no se deteriore el aspecto público con especialidad en las ciudades y villas populosas"
- Instrucción para el gobierno económico político de las provincias, de 20 d'abril de 1823. A l'article 1 s'esmenta que els ajuntaments vetllaran els cursos d'aigua estancada o insalubre.
- Real Decreto de 23 de julio de 1835 para el arreglo provisional de los Ayuntamientos.
- Ley de organización y atribuciones de los ayuntamientos, de 8 de gener de 1845.
- Real Orden de 25 de julio de 1846, mandando que los ayuntamientos de los pueblos de crecido vecindario hagan levantar el plano geométrico de la población.
- Lleis d'eixample de les poblacions de 29 de juny de 1864 i de 25 de novembre de 1876.
- Ley Municipal, de 2 d'octubre de 1877 considera competències exclusives les que fan referència: establiments balnearis, safareigs, mercats i escorxadors entre d'altres.
- Ley general de expropiación forzosa, de 10 de gener de 1879.
- Estatuto Municipal, de 8 de març de 1924.
- Llei Municipal de Catalunya de 7 de gener de 1934.

ACM. Fons Ajuntament de Mataró.

Projecte de clavegueram de Mataró. Arq. Puig i Cadafalch. (1894) La construcció de la xarxa pública de clavegueram de Mataró i la creació de la infraestructura urbanística necessària per a la canalització de les aigües és un exemple de l'aplicació de la normativa de 1823 i les successives normes relacionades.

- Ley de bases de régimen local, de 17 de juliol de 1945.
- Ley de régimen del suelo y ordenación urbana, de 12 de maig de 1956 i text refós de 9 d'abril de 1956.

Fons Documentals conservats a l'Arxiu Comarcal

A continuació, referim sumàriament, alguns dels fons conservats a l'ACM, que poden ser d'utilitat en l'estudi de la matèria:

- Fons notariais. El fons del districte notarial de Mataró (1715-1917) té els seus orígens en l'establiment de la institució notarial que a Mataró es remunta al segle XV quan els jurats de Mataró varen obtenir per la vila una escrivania el 21 de desembre de 1446. Mataró des d'aquella centúria i fins els nostres dies ha estat sempre seu d'escrivania civil i des de l'ordenament de la llei de notariat de 1862 és considerada la seu del districte que abraça les poblacions compreses entre Masnou i Caldes d'Estrac per part de mar i des d'Alella fins Sant Vicenç de Montalt per la part de muntanya.

Tal com hem dit la institució notarial es remunta al segle XV però l'abast cronològic del fons té com a inici de la forquilla cronològica l'any 1715 i arribat aquest punt cal fer un aclariment. A causa de les vicissituds durant la Guerra Civil i davant les dificultats per garantir la protecció del fons, aquest va ser dut a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, on encara roman la part més antiga del fons notarial (segles XV al XVIII) a l'espera de ser retornat.

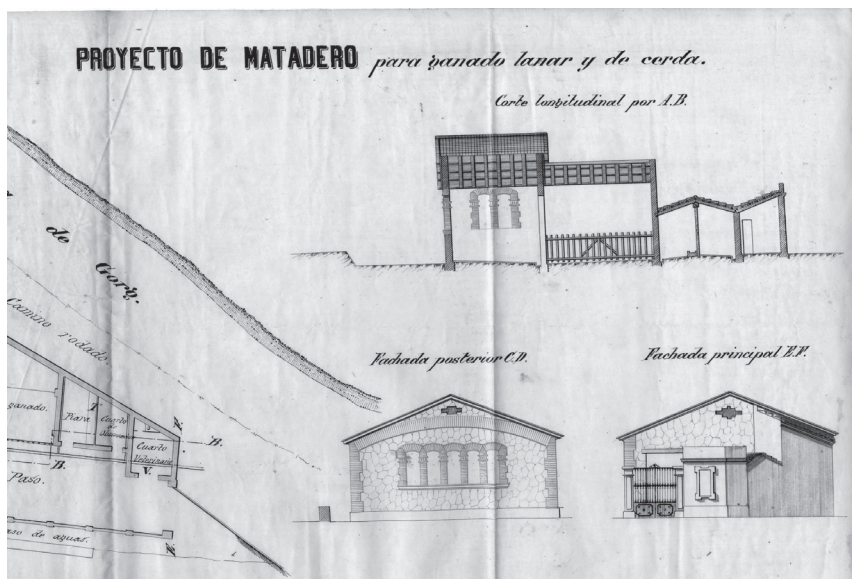
Dins del fons notarial es poden trobar contractes econòmics, mercantils i immobiliaris de tota mena, poders d'autorització, capítols matrimonials, inventaris post mortem, testaments i testaments tancats. Donada la diversitat de tipologies documentals, la seriació i el grau de detall de les escriptures, converteixen aquest fons documental en una de les eines preferides per historiadors i genealogistes per la contundència i abundància de les dades.

- Ofici i Comptadoria d'Hipoteques de Mataró (1768-1862). L'ofici de Mataró fou creat en virtut de la Reial Pragmàtica de 1768 i la seva primera inscripció data del 15 de juny del mateix any. Aquesta institució, anomenada posteriorment Comptadoria d'Hipoteques, és l'antecedent immediat dels actuals Registres de la Propietat. L'extens àmbit territorial que l'any 1768 tenia l'Ofici de Mataró s'anà reduint amb el pas dels anys amb la creació de noves seus d'altres oficis que retallaren la influència del registre mataroní. El fons consta de 175 volums entre llibres i lligalls i tot i que es troben a faltar algunes unitats documentals es pot dir que el fons és força complet.

El quadre de fons té l'estructura següent:

- Registres ordenats per poblacions (33 unitats documentals)
- Índex (7 unitats documentals)
- Registres ordenats per ordre d'assentaments (19 unitats documentals)

- Cartes de pagament (4 unitats documentals)
- Arrendaments i subarrendaments (17 unitats documentals)
- Traslació de dominis propietats rústiques (45 unitats documentals)
- Traslació de dominis propietats urbanes (48 unitats documentals)
- Registre escriptures antigues (1 unitats documentals)
- Documentació solta (1 unitats documentals)
- Jutjats de Pau. Les competències dels Jutjats de Pau motivaren la creació de documentació relativa a la possessió i transmissió dels béns dels veïns del terme. És per això, que la documentació judicial en matèria civil aporta sovint dades relatives als habitatges, la construcció, així com altres petits litigis de caire veïnal. Algunes de les principals sèries documentals són: Actes de conciliació, informacions possessòries, informacions testificals, judicis de desnonament...
- Col·lecció Pla General d'Ordenació del Maresme. Estudi Llimona Ruíz Valles, Arquitectes. Aquesta col·lecció és una de les darreres incorporacions a l'ACM. Es tracta dels treballs realitzats per l'Estudi Llimona Ruíz Valles, empresa adjudicatària

ACM. Fons Ajuntament de Sant Vicenç de Montalt.

Plànol de l'escorxador de Sant Vicenç de Montalt. (s/d). La construcció Ley Municipal, de 2 d'octubre de 1877 considera competències exclusives les que fan referència: establiments balnearis, safareigs, mercats i escorxadors entre d'altres.

per l'elaboració del Pla General d'Ordenació dels municipis següents: Alella, Cabrera de Mar, Cabrils, El Masnou, Premià de Dalt, Premià de Mar, Teià, Vilassar de Dalt i Vilassar de Mar. Aquesta documentació compren; memòries, avantprojectes, plànols i extens reportatges fotogràfics que se centren en el patrimoni arquitectònic, paisatgístic i mediambiental.

- Plànols dels dominis dels Cartellà i de Moja (segles XVIII-XIX). Es tracta d'un llibre manuscrit titulat "Índice, o Prospecto dels Plans que se encuentran en est Llibre..." format per una col·lecció factícia de dinou plànols que comprenen part del territori dels municipis d'Argentona, Vilassar de Dalt, Mataró i Cabrera de Mar. En el llibre no consta cap data, això fa pensar que es tracti d'un document complementari, o bé que formi part de tot un conjunt documental i, per aquest motiu, no cal especificar la data. S'ha datat tenint en consideració el tractament cartogràfic de les representacions a base de tècnica pròpia d'agrimensor i sense emprar triangulacions geodèsiques, i l'existència d'ubicacions que fan referència a uns anys concrets, i tres notes.
- Cartografia del terme de Mataró, 1713-2010. Es tracta d'una extensa col·lecció de documents (originals i còpies) del terme de Mataró que comprèn les traces de camins, rials, i traçats urbans així com diferents elements d'obra pública.
- Plànols del terme d'Òrrius, 1850-1960. Aquesta col·lecció formada per originals i còpies de plànols del terme municipal d'Òrrius abasta les traces de camins, rials, i traçats urbans així com diferents elements d'obra pública.
- Plànols del terme de Sant Vicenç de Montalt, 1900-1950. Es tracta d'una col·lecció de documents (originals i còpies) del terme municipal de Sant Vicenç de Montalt que comprèn les traces de camins, rials, i traçats urbans així com diferents elements d'obra pública.

Fons Municipals

Tal com s'ha dit més amunt, a mesura que el legislador articulà l'aparell normatiu en matèria urbanística, els ajuntaments anaren acumulant competències per l'ordenació i regulació arquitectònica i urbanística. Les sèries documentals que contenen informació relativa a aquest àmbit són moltes i diverses. Els principals exemples són: planejament urbanístic, gestió de les obres municipals i d'infraestructura, les llicències d'obres particulars (majors i menors), instàncies, indirectament els impostos com: els amillaments, cadastres, plusvàlues...

A continuació, un exemple de les sèries documentals pertanyents jeràrquicament a l'entrada "Urbanisme, obres i mobilitat" extretes del quadre de Classificació de la documentació municipal de la Generalitat de Catalunya.

0102 [06] + URBANISME, OBRES i MOBILITAT

0103 [06.01] + Planejament urbanístic

XI Trobada d'Entitats de Recerca Local i Comarcal del Maresme. Vilassar de Mar

- 0104 [06.01.01] > Planejament general
- 0105 [06.01.02] > Plans especials urbanístics
- 0106 [06.01.03] > Plans de millora urbana
- 0107 [06.01.04] > Programes d'actuació urbanística municipal (PAUM)
- 0108 [06.01.05] > Plans parcials urbanístics (PP)
- 0109 [06.01.06] > Trama urbana consolidada (TUC)
- 0110 [06.01.07] > Estudis de detall
- 0111 [06.01.08] > Projectes d'actuació específica en sòl no urbanitzable
- 0112 [06.01.09] > Projectes d'urbanització
- 0113 [06.01.10] > Planejament urbanístic supramunicipal
- 0114 [06.02] + Gestió urbanística
- 0115 [06.02.01] > Delimitació de polígons o unitats d'actuació urbanística
- 0116 [06.02.02] > Reparcel·lació urbanística
- 0117 [06.02.03] > Expropiacions urbanístiques
- 0118 [06.02.04] > Ocupació directa de terrenys
- 0119 [06.03] + Informació del territori
- 0120 [06.03.01] > Règim i aprofitament urbanístic
- 0121 [06.03.02] > Compatibilitat urbanística
- 0122 [06.03.03] > Alineacions i rasants
- 0123 [06.03.04] > Informació geogràfica
- 0124 [06.03.05] > Nomenclàtor
- 0125 [06.04] + Ordenació i ús de la via pública i mobilitat
- 0126 [06.04.01] > Plans de mobilitat
- 0127 [06.04.02] > Gestió de la circulació viària
- 0128 [06.04.03] > Ocupació temporal de la via pública
- 0129 [06.04.04] > Guals
- 0130 [06.04.05] > Senyalització de la via pública
- 0131 [06.04.06] > Mobiliari urbà
- 0132 [06.04.07] > Zones d'aparcament i estacionament
- 0133 [06.04.08] > Regulació del transport públic
- 0134 [06.04.09] > Sancions en matèria d'ocupació de la via pública
- 0135 [06.05] + Gestió de les obres municipals i d'infraestructura
- 0136 [06.05.01] > Construcció i manteniment d'obres d'infraestructura
- 0137 [06.05.02] > Construcció i manteniment dels equipaments municipals i/o d'ús públic
- 0138 [06.06] + Regulació de les obres de particulars i de tercers
- 0139 [06.06.01] > Llicències i comunicacions urbanístiques
- 0140 [06.06.02] > Ordres d'execució
- 0141 [06.06.03] > Declaracions de ruïna
- 0142 [06.06.04] > Protecció de la legalitat urbanística
- 0143 [06.06.05] > Promoció de la rehabilitació d'habitatges

El desenvolupament urbanístic dels pobles del Maresme

ACM. Fons Ajuntament de Teià. Plànol de l'amillament de Teià. (1865)

L'Arxiu Comarcal del Maresme custodia, segons contracte de cessió en comodat, els fons municipals de les següents poblacions: Alella, Cabrera de Mar, Caldes d'Estrac, Mataró, Òrius, Santa Susanna, Sant Vicenç de Montalt i Teià. En el cas de Mataró, es custodia el fons històric municipal, així com els altres fons propietat del consistori matoroní segons conveni de creació de l'Arxiu Comarcal.

Fons de complement

Hi ha diverses institucions que custodien fons i col·leccions que complementen els fons de l'ACM. Tot seguit, es relacionen algunes d'elles:

- Registre de la propietat de Mataró (1861-2017)
- Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB)
- Biblioteca de Catalunya (BC)
 - Fons del Marquesat de Moja
- Institut Cartogràfic de Catalunya (ICC)
- Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA)
 - Fons notarial de Mataró (Segles XIII-XVIII)
 - Secció d'Hisenda
- Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB)
- Arxiu Diocesà de Girona (ADG)
- Arxius Parroquials de la Comarca
- Arxius Municipals de la Comarca

Bibliografia

ALBERT GARCÍA ESPUCHE I MANUEL GUÀRDIA BASSOLS, La construcció d'una ciutat: Mataró 1500-1900. Patronat Municipal de Cultura de Mataró. Col·lecció "Caps de Bou" 11. Editorial Alta Fulla (1989).

ANTONI PARÍCIO, La casa de cós al Maresme, Habitatge, arquitectura i construcció. Edicions Els 2 Pins (2017).

FRANCESC CABALLÉ, La Formació urbana de Vilassar de Mar (Vilassar de Mar, 2007) I Beca d'investigació i recerca local de Vilassar de Mar Ernest Lluch.

MARINA LÓPEZ I MERCÈ TATJER, Inventari dels Oficis i Comptadores d'Hipoteques de Catalunya. Ed. Direcció general del Patrimoni escrit i documental. Servei d'Arxius. Generalitat de Catalunya. Barcelona (1985).

XAVIER TARRAUBELLA, "Legislació, competències i documentació municipal en matèria d'urbanisme en els segles XIX i XX", Lligall, núm. 11 (1997).

ALEXIS SERRANO, "Dosrius, Canyamars i El Far, des de les fonts notarial i registrals de l'Arxiu Comarcal del Maresme. Breu aproximació als fons documentals del districte notarial de Mataró (1715-1917) i de l'Ofici i Comptadoria d'Hipoteques de Mataró (1768-1862)", DUOS RIOS, núm. 3 Abril 2017. Publicació de l'Arxiu Municipal de Dosrius (AMD).

ROSA ALMUZARA, "Els plànols del marquesat de Moja", Fonts, número 9, gener 2002. Centre d'Estudis Argentonins Jaume Clavell.